

**Имплементация в законодательстве Азербайджана стандартов Совета Европы
в области прав человека (политические аспекты)**

Резюме

Автор исследует политические аспекты имплементации во внутригосударственное законодательство Азербайджанской Республики стандартов Совета Европы в области прав человека, обобщая и резюмируя опыт, накопленный за годы членства страны в данной международной организации. По мнению автора, процесс имплементации в национальное законодательство европейских стандартов идет достаточно динамично, в результате чего Азербайджан за сравнительно короткий срок полностью и успешно интегрировался в европейское пространство.

**Implementation of the standards in the field of human rights of the Council of Europe
in the legislation of Azerbaijan (political aspects)**

Summary

The author researches political aspects of implementation of the standards in the field of human rights of the Council of Europe in the domestic legislation of the Republic of Azerbaijan through generalizing and summarizing experience gained during the country's membership to this international organization. According to the author, the process of implementation of the European standards in the national legislation develops progressively and as a result of this process Azerbaijan has fully and successfully integrated into the European community.

Qloballaşma şəraitində Elektron pul texnologiyalarının tətbiqi və inkişafı məsələləri

*Ə.Əliyev, şöbə müdiri, i.e.n., dosent, A.S.Əliyeva, elmi işçi
AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı*

Giriş. Dünyada qlobal İnformasiya Cəmiyyətinin formalaşması fonunda iqtisadiyyatın qloballaşması və onunla sıx bağlı olan liberallaşma kapitalın, xidmətlərin, malların və işçi qüvvəsinin azad hərəkətinə şərait yaradır. Qloballaşma proseslərinin güclənməsi, milli maliyyə sistemlərinin qarşılıqlı əlaqəsi və onların dünya maliyyə sistemində daxil olması milli ödəniş və hesablaşma sistemlərinin dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya prosesini gücləndirir. Dünya iqtisadiyyatının qloballaşması və onunla bağlı ödəniş və hesablaşma sistemlərində baş verən dəyişikliklər milli iqtisadiyyatın kredit-maliyyə sistemində birbaşa təsir edir.

Hesablaşma sistemlərinin müasir mərhələsi plastik kartlar, elektron pullar, İnternet, rəqəmli televiziya və telefon əlaqəsi, informasiyanın emalının və ötürülməsinin proqram-aparat vasitələrinin və s. daxil olmaqla müasir informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarının fəal tətbiqi ilə xarakterizə olunur [5]. Müasir informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinə əsaslanan və iqtisadi inkişafda önəmli rol oynayan ödəniş sistemləri içərisində "dünya pulu" adlandırılan elektron pul xüsusi yer tutur.

E-pulun üstünlükləri. Elektron pulların əsas üstünlüyü adi nağdsız hesablaşmalar zamanı, xüsusən də daxili pul kisəsində tranzaksiyaların, yəni bir pul kisəsindən digərinə pul köçürmələrin aparılması zamanı tranzaksiya xərcələrinin dəyərinin olduqca aşağı olmasıdır. Tranzaksiyanın dəyərinin aşağı olması mikroödənişlərin həyata keçirilməsi üçün E-pulun istifadəsini mümkün edir. Bu üstünlük gətirdikə daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Elektron pulun daha çox diqqət çəkən üstünlüyü nağd vəsaitlərlə müqayisədə onun istifadəsinin məxfiliyi, həmçinin sistemə girişin çox sadə olmasıdır. Belə ki, banka getmək, hər hansı bir müqavilə bağlamaq, sənəd təqdim etmək lazım gəlmir. Elektron pulun daha bir üstünlüyü kompüterin arxasından durmadan praktiki olaraq şəxsi pul kisəsi haqqında məlumatlanmanın, ödənişlərin alınmasının və göndərilməsinin ani surətdə həyata

keçirilməsidir. Məhz bu üstünlüyü e-pulun geniş yayılmasına gətirib çıxarmışdır [1].

Təhlükəsizliyin təmini üçün nağdsız ödənişlərdən fərqli olaraq elektron pullarla aparılan əməliyyatlar olduqca aşağı tələblərə malikdir. Ona görə də onlar mobil kommersiyyada asan istifadə edilmə imkanına malikdirlər.

Elektron pulun əsas üstünlüklərindən biri də ondan ibarətdir ki, demək olar ki, onlarla bağlı bütün əməliyyatlar on-line rejimdə, həm də çox qısa bir müddətdə baş verir. Bir pul kisəsindən digərinə vəsaitlərin köçürülməsi çox ani baş verir, daxili ödənişlərin həyata keçmə vaxtı yalnız ödəniş sistemlərinin iş sürəti ilə müəyyən olunur.

E-pulun mənfə cəhətləri. Elektron pulların mənfə cəhətləri müəyyən dərəcədə onların mahiyyətindən irəli gəlir. Əsas çatışmayan cəhət ondan ibarətdir ki, elektron pulun emissiyasına yalnız emitent tərəfindən zəmanət verilir, dövlət onun ödəniş qabiliyyətliliyinin saxlanılmasına heç bir zəmanət vermir. Ona görə də iri həcmli ödənişlərin həyata keçirilməsi, həmçinin uzun müddətə məbləğin yığılması üçün elektron puldan istifadə etmək tövsiyə olunmur. Belə ki, elektron pul ilk növbədə yığım vasitəsi deyildir, ödəniş vasitəsidir [2].

Digər mənfə cəhət ondan ibarətdir ki, elektron pullar emissiya olunduqları sistem çərçivəsində mövcudurlar. Bundan başqa elektron pullar ümumi qəbul edilmiş ödəniş vasitəsi deyildir. Bu isə elektron pulların bir çox xüsusi hallarda tətbiqini məhdudlaşdırır, bununla belə sistemin inkişafı məişət ödənişlərinin olduqca geniş spektrini əhatə etməyə imkan verir.

Bundan başqa, elektron pulların bir sistemindən digərinə vəsaitin köçürülməsi kifayət qədər əlverişli deyildir və sistem daxili köçürmələrdən olduqca baha başa gəlir.

Elektron pulun digər çatışmayan cəhətləri aşağıdakılardır:

- hüquqi tənzimləmə qərarının olmaması;
- e-pulların xüsusi saxlanma və tədavül vasitələrinə ehtiyacın olması;
- nağd pullarda olduğu kimi elektron pulların daşıyıcılarının fiziki məhvi zamanı varisin pulunun dəyərini yenidən bərpa etməyin qeyri-mümkünlüyü;
- xüsusi elektron qurğusuz tanımanın mümkün olmaması;
- elektron pulun kriptografik müdafiə vasitələrinin uzunmüddətli uğurlu əməliyyat tarixinə malik olması;
- bank sisteminin xaricində elektron pulun dövriyyəsinin və ödəyicinin fərdi məlumatlarının izləmə bilməsi təhlükəsi;
- təhlükəsizlik (ogurluqdan, saxtakarlıqdan, nominal dəyişikdən və s. müdafiə) üsullarının təminatına inamsızlıq;
- elektron pulların texnoloji müdafiəsinin qeyri-qənaətbəxş olmasından istifadə edərək innovativ üsullar vasitəsilə onları oğurlamağın mümkünlüyü [6]

Elektron pulun iqtisadiyyatda rolu. Elektron pul tamamilə real pulları modelləşdirir. Elektron pullar pul kütləsini artırmır, amma aşkar şəkildə dövriyyənin sürətini artırır. Elektron pulun və ödəniş sistemlərinin fəaliyyəti və gələcək inkişafı ümumi iqtisadi inkişaf qanunlarına uyğun olaraq həyata keçirilir. Elektron pullar pul dövriyyəsinə, pulun yerdəyişməsinin etibarlılığının, rahatlığının və sürətinin artmasına müsbət təsir göstərir. İnternet istifadəçilərinin sayının artması və elektron pulun geniş yayılması İnternet-bankinqin inkişafını sürətləndirir. Elektron pulun və onlayn bank xidmətlərinin geniş yayılması istehlakçılara ucuz və əlavə bank əməliyyatları təqdim edərək dünya bank sistemində müsbət təsir göstərir. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə pul dövriyyəsinə nağd pulun azalması və onun nağdsız hesablaşmalarla (plastik kartlarla, elektron pullarla) əvəz olunması İnternet - ticarətin inkişafına müsbət təsir göstərir. Hazırda bir çox mağazalarda alqı-satqının müəyyən hissəsinin ödənişi elektron vasitələrlə həyata keçirilir.

Elektron pulun inkişaf perspektivləri. İqtisadçıların əksəriyyəti hesab edirlər ki, yaxın gələcəkdə ənənəvi pullar universal ödəniş vasitəsi funksiyasını itirəcəkdir və elektron pullarla əvəz olunacaqdır.

Banklar və digər maliyyə strukturları üçün elektron ödənişlərdən istifadənin daha ucuz və sadə olması, İnternet-ticarətin inkişafı ənənəvi pulların aradan qalxması prosesini daha da sürətləndirəcəkdir.

Elektron pulun inkişafı eyni bir emissiya mərkəzinə malik vahid ümümdünya valyutanın yaradılması məsələsini gündəmə gətirir [6].

Elektron pulların yaranması ətraf aləmin hücumlarına daha davamlı və idarə edilə bilən "yeni İnternetin"

yaradılmasını tələb edir.

Yaxın gələcəkdə xüsusi e-pul bir sıra sənaye, ticarət, coğrafi və funksional bazarları əhatə edəcəkdir. Gələcəyin e-pulları transmilli şirkətlərin pulları ilə təmin olunacaqdır.

Beləliklə, gələcəkdə özəl elektron pul sistemləri emitentlərin üç kateqoriyasına nail olacaqdır: 1) Resurs təminatına malik – iri istehsal şirkətləri; 2) daşınmaz mülkə malik – dünyanın aparıcı mərkəzlərində idarə, ticarət, anbar sahələrinin iri sahibkarları; 3) distributiv şəbəkələrə malik - qlobal supermarketlər və pərakəndə satış məntəqələri.

Qeyd edək ki, iqtisadi kateqoriya kimi pulun mahiyyəti, funksiyaları, rolu və subyektlərə münasibəti dəyişmir, yalnız pul daşıyıcılarının fiziki forması dəyişir. Yaxın gələcəkdə rəqəmsallaşdırılmış nağd pullar ənənəvi pulların bütün funksiyalarını yerinə yetirə biləcəklər. Onlar daha universal hesablama vahidinə, mümkün tədavül və ödəniş vasitəsinə, istənilən tranzaksiyanın həyata keçirilməsi üçün daima hazır olan rahat yığım vasitəsinə və gələcək ödəniş vasitəsinə, həmçinin elektron pulların vahid standartı ilə bağlı sazış əldə olunarsa vahid dünya puluna çevrilə bilər. Uyğun olaraq e-pulların təsvir olunan funksiyalarının həyata keçirilməsi onların emitentlərinə olan inam və istifadənin rahatlığından asılı olacaqdır. Bəzi mütəxəssislərin fikrincə, tezliklə plastik kartlara əlavə olaraq fləş-disklərdə yerləşən fləş-pullar meydana çıxacaqdır [6].

Hazırda elektron pulların inkişaf perspektivləri əsasən mobil kommersiya, lokal mikroödənişlər, həmçinin fərdi maliyyə servislərə inteqrasiya ilə bağlıdır. Bundan başqa elektron pul banklar tərəfindən təqdim olunan pərakəndə satış xidmətlərində əhəmiyyətli rol oynaya bilər.

Elektron pullara əsaslanan mikroödəniş sxemi İnternet istifadəçilərinə kiçik ödənişlərin həyata keçirilməsi üçün əlverişli şərait yaradır.

Normal rəqabət şəraitində bank hesablaşmaları sisteminin informasiyalaşması, yeni institusional ödəniş sxemlərinin tətbiqi, o cümlədən bank sistemində etibarlılıq səviyyəsinin artması nəticəsində nağd pulun tamamilə elektron pula çevrilməsi prosesi daha da inkişaf edə bilər. Elektron tədavül sisteminin inkişafı ilə bu proses güclənə bilər. Nağd pulun xüsusi çəkisinin azalması nağdsız pul formalarının qəbulu və istifadəsi, nəticə etibarilə, elektron pulu potensial investisiya mənbəyi olduğunu deməyə əsas verir. Elektron pul çox böyük investisiya potensialına malikdir və nəticə etibarilə iqtisadi inkişaf faktoru hesab oluna bilər.

Ölkənin ÜTT-yə daxil olmaq istədiyi bir vaxtda dünya maliyyə bazarına inteqrasiya etməsi zəruri şərtlərdəndir. Ona görə də ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi üçün müasir E-kommersiyanın, elektron ödəniş sistemlərinin, həmçinin elektron pul sistemlərinin istifadəsinə və inkişaf etdirilməsinə xüsusi önəm verilməlidir.

Резюме

В работе описываются история появления, сущность и виды электронных денег. Анализируются особенности, роль и перспективы использования электронных денег в развитие экономики.

Abstract

The paper describes the history of the emergence, nature and types of electronic money. Analyzes the characteristics, role and prospects of using electronic money in the economy.

Ədəbiyyat

1. Кобелев О.А. Электронная коммерция: - М: Издательство-торговая корпорация «Дашков и К°», 2009. ст. 262.
2. Кузнецов В.А., Шамраев А.В., Пухов А.В. Предоплаченные инструменты розничных платежей – от дорожного чека до электронных денег: - М: Маркет ДС, ЦИПС и Р. 2007. ст.70. <http://books.google.az>
3. Сиротин И.С. Электронные деньги как фактор экономического развития. Ж. “Проблемы современной экономики”, N 3(19), 2006.
4. Кочергин Д. А. Проблемы интерпретации электронных денег. Ж. “Банковское дело” №1, 2006
5. Алиев А.Г. Теоретико-прикладные аспекты информатизации гуманитарных отраслей. Баку, изд-во “ЭЛМ”, 2006 г.